

สำนักงานหอสมุดแห่งชาติ
ประเทศไทย

วรรณกรรม และ ภาษาถิ่นใต้

รศ. ประพนธ์ เรืองณรงค์

บทที่ ๑

ภูมิหลังภาคใต้

พระอวโลกิเตศวร
จาก อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี

พระบรมธาตุไชยา จ. สุราษฎร์ธานี

การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ จำเป็นอย่างยิ่งต้องเรียนรู้ภูมิหลังของภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และประเพณี ล้วนเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ผู้ศึกษาได้เห็นภาพรวมวรรณกรรมครั้งอดีตอย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าวรรณกรรมเป็นเรื่องของศิลปะ แต่เนื่องจากผู้แต่งอาศัยข้อมูลจากสังคมหรือสิ่งแวดล้อมในยุคนั้นมาเสนอเป็นประการสำคัญ ถ้าเราเข้าใจภูมิหลังดังกล่าว ก็จะทำให้เข้าใจวรรณกรรมเก่าแก่ของท้องถิ่นง่ายขึ้น

๑.๑ สภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

อันดับแรก ควรศึกษาภูมิหลังด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ เพราะจะช่วยให้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับสถานที่และความเป็นมาของภาคใต้ โดยอาศัยความรู้และข้อมูลต่างๆ เป็นหลักฐานสำคัญ

๑.๑.๑ การเรียกชื่อทางภูมิศาสตร์และชื่อทั่วไป

ดินแดนภาคใต้เป็นส่วนหนึ่งของคาบสมุทร จากจดหมายเหตุของชาวจีน อินเดีย กรีก-โรมัน และอาหรับ เรียกชื่อและแปลความหมายคาบสมุทรนี้ว่าสุวรรณภูมิ สุวรรณทวีป คาบสมุทรทอง แหลมทอง หรือเกาะทอง ซึ่งแสดงความยกย่องและบ่งบอกถึงความมั่งคั่งของบริเวณนี้

ต่อมาถึงยุคชาวยุโรปกล่าวอาณานิคม ได้มีการเรียกคาบสมุทรตอนล่างและส่วนที่เป็นปลายด้ามขวานของแผ่นดินไทยว่า แหลมมลายู (Malay Peninsular) แต่นักวิชาการไทยบางท่านเรียกส่วนแหลมตรงภาคใต้ของไทยว่าคาบสมุทรภาคใต้บ้าง แหลมไทยบ้าง หรือริ้วแหลมไทยบ้าง

โดยทั่วไปเราเรียกภาคใต้ว่า “ปักษ์ใต้” หรืออดีตเคยเรียกว่า “ปากใต้” คำทั้งคู่นี้มีความหมายเหมือนกัน คือ หมายถึงฝ่ายใต้ ส่วนใต้หรือข้างใต้ คำว่า “ปากใต้” ปรากฏในเอกสารโบราณ เช่น พระราชพงศาวดาร หรือพระราชกำหนดเกล้าสมัอยุธยา หัวเมืองปากใต้สมัอยุธยาหรือตันรันทนโกสินทร์ หมายถึงหัวเมืองที่อยู่ใต้กรุงศรีอยุธยาหรือใต้กรุงเทพมหานครลงมา ดังพระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระกล่าวถึงการขุดคลองมหาชัยว่า กะเกณฑ์คนหัวเมืองปากใต้ ๘ หัวเมือง คือ เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี และเมืองสมุทรปราการ

ส่วนคำ “ปักษ์ใต้” ซึ่งนิยมเรียกกันอยู่ทุกวันนี้ เคยปรากฏในเอกสารโบราณเช่นกัน ได้แก่ ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชตราตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยรัชกาลที่ ๒ และจดหมายเหตุของรัชกาลที่ ๖ ประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ปี ๒๔๕๒

นอกจากนี้มีการเรียกเป็นกลุ่มจังหวัดว่า “สี่จังหวัดภาคใต้” หมายถึง จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย ประชาชนส่วนใหญ่ในสี่จังหวัดนี้เป็นไทยมุสลิม นิยมใช้ภาษาชามลาญ ต่อมารัฐบาลเห็นว่าการใช้คำเรียกสี่จังหวัดภาคใต้เช่นนี้ก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างชนในชาติ จึงมีมติจากคณะรัฐมนตรีให้เรียกใหม่ว่า “จังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยเพิ่มสงขลาเข้าไปอีกจังหวัดหนึ่ง ซึ่งอาณาเขตบางอำเภอของสงขลานั้นติดต่อกับชายแดนประเทศมาเลเซียทำนองเดียวกับสี่จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ อำเภอสะบ้าย้อยและอำเภอนาทวี แต่ประชาชนส่วนใหญ่ของสงขลานั้นนับถือพุทธศาสนา

๑.๑.๒ สภาพภูมิศาสตร์

ภาคใต้ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูด ๕ องศา ๓๗ ลิปดาเหนือ ถึง ๑๑ องศา ๔๒.๔ ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูด ๙๗ องศา ๓๗ ลิปดาตะวันออก ถึง ๑๐๒ องศา ๕.๔ ลิปดาตะวันออก เป็นส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมลายู มีความยาว ๗๕๐ กิโลเมตร ส่วนกว้างที่สุด ๒๐๐ กิโลเมตร และส่วนแคบที่สุด ๑๐.๖ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๗๑,๙๐๑,๓๔๘ ตารางกิโลเมตร

ทิศเหนือ	จดอำเภอบางสะพานน้อย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ทิศใต้	จดประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	จดอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	จดทะเลอันดามัน และสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

ภาคใต้ประกอบด้วย ๑๔ จังหวัด คือ ชุมพร สุราษฎร์ธานี ระนอง ภูเก็ต พังงา กระบี่ ตรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส หรือผูกเป็นคำกลอนดังนี้

พัทลุง สงขลา นราธิวาส
 ตรัง สุราษฎร์ฯ ชุมพร นครศรีฯ
 ภูเก็ต ยะลา ปัตตานี
 สตูล กระบี่ พังงา และระนอง

๑.๑.๓ ฟังทะเลและเมืองท่าสำคัญ

ลักษณะภูมิประเทศของภาคใต้เป็นฝั่งทะเลสองด้าน มีที่ราบชายฝั่งทะเล ตรงกลางเป็นทิวเขา เสมือนกระดุกสันหลังของคาบสมุทรทำให้เกิดเป็นพื้นที่ต่างๆ ตอนบนมีทิวเขาภูเก็ต หรือส่วนหนึ่งของเทือกเขาตะนาวศรี เกิดพื้นที่จังหวัดชุมพร ระนอง พังงา บางส่วนของจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง กระบี่ ตรัง สตูล และพื้นที่บางส่วนของจังหวัดสงขลา ส่วนตอนล่างมีเทือกเขาสันกาลาคีรี เกิดพื้นที่บางส่วนของจังหวัดสงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และเลยไปถึงพื้นที่ประเทศมาเลเซีย

ฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดกับทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย มีเกาะจำนวนมากกว่าฝั่งตะวันออก ตามชายฝั่งเป็นที่ราบแคบๆ พื้นที่ส่วนใหญ่สูงๆ ต่ำๆ ชายฝั่งทะเลมีลักษณะเว้าแหว่งและสูงชัน เกิดจากคลื่นลม ชุมชนบางแห่ง เช่น พังงา ตรัง กระบี่ เคยเป็นเมืองท่าสำคัญ ดังเพลงกล่อมเด็กกล่าวถึงจังหวัดตรังไว้ว่า

ไปตรึงเหอ	พี่สั่งให้มา
สั่งความ ลักทิด ทูนหัวผ้า	ซื้อ จก สองหน้าให้น้องกัน
ยังสิ่งหนึ่ง เหลย พอใจดี	ซื้อหูกี่ให้น้อง ลักอัน
ซื้อ รม คันสั้น	ไว้กันเวลาฝนเหอ

(ลักทิด = ลักน้อย, ทูนหัวผ้า = ผู้เป็นที่รัก, จก = กระจก, เหลย = อีกร)

เมืองท่าฝั่งตะวันตกของภาคใต้เคยเป็นเส้นทางเดินเรือของชาวอินเดียและชาวต่างชาติอื่นๆ ที่เข้ามาค้าขายกับไทย และเดินทางไปตามแม่น้ำต่อไปถึงหัวเมืองฝั่งตะวันออก จนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีท่าเรือสำคัญอยู่ เช่น ท่าเรือภูเก็ต ตรัง กระบี่ พังงา สตูล

สินค้าส่งออกที่สำคัญของภาคใต้ฝั่งตะวันตก คือ แร่ดีบุกและยางพารา โดยเฉพาะยางพาราเริ่มแพร่กระจายหรือเริ่มมีขึ้นเมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เจ้าเมืองตรัง หรือสมุหนเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต นำยางพาราจากหัวเมืองมลายูมาปลูกครั้งแรก ณ จังหวัดตรัง เมื่อปี ๒๔๔๔

ฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้มีที่ราบมากกว่าฝั่งตะวันตก นอกจากที่ราบใกล้ภูเขาแล้วยังมีสันทรายชายทะเล สันทรายนี้เกิดจากคลื่นลมพัดพาทรายมาทับถมกันนานปีจนเกิดแผ่นดินใหม่ เหมาะแก่การตั้งชุมชน เช่น ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชตั้งอยู่บนความยาวของสันทราย อันเป็นอู่วัฒนธรรมแห่งหนึ่ง รวมทั้งเป็นอู่ข้าวอู่น้ำและท่าเรือสำคัญมาตั้งแต่อดีต นอกจากนี้ยังมีท่าเรือไชยา ท่าเรือบ้านดอน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี ทำเรือชุมพร ทำเรือสงขลา และทำเรือปัตตานี ทั้งหมดล้วนมีความสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน

๑.๑.๔ ภาคใต้ตั้งแต่เริ่มยุคประวัติศาสตร์

ภาคใต้เป็นแหล่งวัฒนธรรมอันเก่าแก่ มีหลักฐานแสดงถึงการตั้งชุมชนมาตั้งแต่ยุคหินใหม่ เพราะปรากฏเครื่องมือหินขัด เครื่องประดับ และภาชนะดินเผา ถัดมาเป็นยุคโลหะ มีหลักฐาน เช่น กลองมโหระทึก และภาชนะดินเผาเขียนสีแดงหรือสีเลือดหมูในยุคต้นประวัติศาสตร์ ปรากฏชาวพื้นเมืองดั้งเดิมคือชนเผ่ากาฮาซี ชาติพันธุ์นิกริต ได้แก่ เงาะป่า ปัจจุบันคือ เขมรและชาไก รวมทั้งชาวเลหรือชาวน้ำ เรียกตามภาษามลายูว่า โอริงลาอูต (Orang Laut) จัดอยู่ในชาติพันธุ์มลายูเก่า (Proto-Malay)

สมัยประวัติศาสตร์ยุคเริ่มแรก ประมาณไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ ๗-๘ เป็นยุคที่วัฒนธรรมอินเดียได้แผ่อิทธิพลมาสู่ภาคใต้และดินแดนเอเชียอาคเนย์ ผู้คนภาคใต้อยุคนั้น นอกจากคนไทยแล้ว ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อีก เช่น มอญ เขมร มลายู ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีวัฒนธรรมของตนเอง ภายหลังชาวอินเดีย จีน และอาหรับ มาตั้งหลักแหล่งบริเวณนี้ และค่อยๆ พัฒนาเป็นชุมชนใหญ่ กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวก็ผสมกลมกลืนกัน หรือมีเจนนับถือศาสนาพันธุ์ไป วัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นแบบลอมวัฒนธรรมอันหลากหลายเข้าด้วยกัน โดยมีวัฒนธรรมจากอินเดียเป็นแกนสำคัญ ทำให้การบูรณาการทางวัฒนธรรมและการเมืองเกิดขึ้นในท้องถิ่นภาคใต้

จดหมายเหตุจีนและคัมภีร์มหานิทเทศ ได้กล่าวถึงชุมชนใหญ่ หรืออาณาจักรในภาคใต้ เช่น ตามพรลิงค์ หรือตั้งหม่าหลิง (นครศรีธรรมราช)

ลังกาสุกะ หรือลังหยาลิว (ปัตตานี) ศรีวิชัย หรือชิลีโพธิ (ไชยา-สุราษฎร์ธานี) และ ตักโกลา (ตะกั่วป่า-พังงา) อย่างไรก็ตาม ยังไม่ค่อยทราบเรื่องราวหรือข้อเท็จจริงของชุมชนใหญ่หรืออาณาจักรดังกล่าวมากนัก สถานที่ตั้งบางแห่งก็ยังไม่ชัดเจนเพียงพอ จึงสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารบางฉบับเท่านั้น

๑.๑.๕ ภาคใต้ตั้งแต่เริ่มยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ประวัติศาสตร์ภาคใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ส่วนใหญ่ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ มีหัวเมืองใหญ่หรือหัวเมืองพระยามหานครในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ คือเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาหัวเมืองใหญ่เพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง ทุกหัวเมืองมีการเมืองเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าเมืองทางการปกครองนั้น เมืองพระยามหานครทั้งหมดขึ้นตรงต่อสมุหกลาโหมทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองอื่นๆ

ส่วนหัวเมืองมลายูมีปัตตานีเป็นเมืองท่าสำคัญ นอกจากนั้นยังมีเมืองอื่นๆ เช่น กลันตัน ตรังกานุ ปะลิส และเกดะห์ หรือไทรบุรี หัวเมืองเหล่านี้บางสมัยอยู่ภายใต้การปกครองของไทย บางสมัยก็เป็นอิสระ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๑ เป็นแม่ทัพเสด็จจากใต้และได้หัวเมืองมลายูดังกล่าว จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ ไทยเสียดินแดนหัวเมืองมลายูบางหัวเมืองให้แก่อังกฤษ คงเหลือแต่ปัตตานี (ปัจจุบันคือจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล)

สมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หัวเมืองปักษ์ใต้เริ่มเข้าสู่การปกครองยุคใหม่ คือการปกครองแบบมณฑล โดยมณฑลหนึ่งๆ จัดตั้งขึ้นจากการรวบรวมหัวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงกัน เช่นหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก ฝั่งทะเลอันดามัน รวมกันจัดตั้งเป็นมณฑลภูเก็ต หัวเมืองฝั่งทะเลตะวันออกตอนบนรวมกันจัดตั้งเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนตอนล่างเป็นมณฑลปัตตานี ต่อมาได้เปลี่ยนระบบการปกครองเป็นแบบจังหวัดมาจนทุกวันนี้

๑.๒ ความเชื่อและประเพณีพื้นบ้าน

๑.๒.๑ ความเชื่อ

ชาวไทยมีความเชื่อสืบทอดกันมา โดยยึดมั่นว่าความเชื่อนั้นๆ จะช่วยให้ปลอดภัยและมีความสุขในชีวิต เช่น ความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ ซึ่งกวีหรือผู้แต่งชาวจีนได้นำเสนอในวรรณกรรม ไม่ว่าจะเป็นมุขปาฐะหรือลายลักษณ์

๑.๒.๑.๑ ความเชื่อผีसांगเทวดา

ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อดั้งเดิมและเหนือธรรมชาติ เสฐียรโกเศศ อธิบายว่ามีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีแต่เดิมเรียกว่าผีฟ้าเพราะอยู่บนฟ้า ภายหลังเราได้รับคำว่าเทวดามาจากอินเดียจึงใช้เทวดาแทนผีฟ้า และมีผีอีกพวกหนึ่งอยู่กึ่งกลางผีดีและผีร้าย เช่น ผีเจ้าที่ ผีเจ้าทุ่ง ผีเจ้าป่า รวมทั้งเทพาอารักษ์ (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๔๙ : ๘-๙)

ความเชื่อผีสาংเทวดาตั้งกล่าวมีอิทธิพลต่อผู้แต่งหรือกวี
ชาวใต้ ดังนั้นวรรณกรรมหลายเรื่องจึงมักพูดถึงผีสาংเทวดา เช่น แม่ซื่อ
ผีเปรต ผีครุหมอ เทวดาอารักษ์ ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(๑) **ผีแม่ซื่อ** หมายถึง ผีแม่ของทารกในชาติก่อนที่ติดตาม
ลูกของตนมาในชาตินี้ บางท่านบอกว่าแม่ซื่อคือเทวดา เพลงกล่อมเด็ก
ที่กล่าวถึงแม่ซื่อ เช่น

เวญเกิดเจ้านอน	น้องเจ้านอนโนเบล
แม่ซื่อทั้งเส	อย่าร่อนเร่ไปไกล
เมื่อไปสองต้องอยู่สอง	คอยเฝ้านวน้องระวังภัย
อย่าร่อนเร่ไปไกล	โลกอ่อนนอนโนเบลเหอ
(แม่ซื่อ = แม่ซื่อ, ทั้งเส = ทั้งสี่, โลกอ่อน = ลูกอ่อน)	

แม่ซื่อทั้งสี่ บ้างว่าชื่อนางกุมารี นางเอื้อย นางอี และนาง
นาฏสุนทรี บ้างว่าชื่อเพ็ดทูล เพ็ดพล่าน เพ็ดทน และเพ็ดทาน

ชาวบ้านสมัยก่อนมักวิตกว่าทารกแรกเกิดอาจเสียชีวิต
ภายในช่วงสามวัน เนื่องจากผีแม่นำลูกของตนกลับไป แต่หลังจาก
สามวันแล้ว หากทารกยังมีชีวิตอยู่ก็แสดงว่าแม่ซื่อปล่อยให้ลูกของ
แม่ในชาตินี้ จึงมีคำกล่าวว่า “สามวันลูกผีสี่วันลูกคน”

(๒) **ผีครุหมอ** ครุผู้มีความชำนาญในศิลปวิทยาการ เมื่อ
ตายไปแล้วบรรดาศิษย์ยังคงเคารพนับถือ และเรียกว่า ผีครุหมอ เช่น

ผีครุหมอนโนรา ผีครุหมอนั่งตะลุง ผีครุหมอรักษาโรค และผีครุหมอดนตรี ฯลฯ ตัวอย่างวรรณกรรมเรื่อง *พญาหงส์คำกาพย์* กล่าวถึงผีครุหมอนโนรา ดังนี้

ได้ฤกษ์แล้วลงโรง	ตีทับโหม่งรำโนรา
เป่าปี่สีซอหา	ร้องเชิญผีพรานที่ตาย
เชิญมาเกิดพ่อแม่	จากพญาพรานทั้งหลาย
มากินให้สบาย	เขาบนไวกั๊วครั้งตักหงส์
จับลงที่คนทรง	กินไก่ผองสองสามขา
พรานรับควายอย่างมา	ทั้งหลายยามี้มากมาย

(กิน = กินเครื่องสังเวย, บน = บนบาน, จับลง = ประทับทรง, ไก่ผอง = ไก่ที่ชำแหละแล้ว)

คำกาพย์ข้างต้นนี้กล่าวถึงการบนบานศาลกล่าวต่อครุหมอนโนรา เพื่อขอให้คล้องหงส์ได้สำเร็จ เมื่อสำเร็จแล้วจึงมีพิธีกรรมแก้บนด้วยเครื่องสังเวย ชาวใต้โดยเฉพาะ พิธีแก้บนครุหมอนโนราซึ่งจัดขึ้นทุกปีจะมีการรำโนราถวาย และมีพิธีอัญเชิญครุหมอนโนราประทับทรง ซึ่งเรียกกันว่า ลงครุ หรือ โนราโรงครุ

(๓) **ผีตายาย** หมายถึง ผีบรรพบุรุษ ชาวใต้ให้ความสำคัญแก่เครือญาติฝ่ายแม่มากกว่าฝ่ายพ่อ และมักเชื่อว่าผีตายายคอยเฝ้าดูแลลูกหลาน แต่ละบ้านจึงมีหิ้งตายายไว้บูชากราบไหว้ บ้างเชื่อว่าผีตายายที่ไปอยู่โลกอื่น เมื่อถึงวันสารทหรือเดือนสิบก็จะกลับมาเยี่ยมพบลูกหลานเป็นประจำทุกปี ถือเป็นงานบุญรับและส่งตายาย

วรรณกรรมเรื่อง *พระรถเมรีคำกาพย์* ตอนนางเมรีนำสามี
คือพระรถไปชมสวน กล่าวถึงผีในสวนและผีตายายดังนี้

เมรีน้อยนาฏ กราบลงแทบบาท ทูลท้าวกล่าวไช
น้องไม่ปลุกเล่น ปลุกเช่นผีไพร เหล้าข้าวเบ็ดโก๋ น้องแก้งแต่งมา
พระองค์ทรงประจวร ผีไพรในสวน สิทธิศักดิ์รักษา
ท้าวไม่คุ้นเคย เป็นเขยเข้ามา ตายายฝ่ายข้า **ทักถูกลูกหลาน**
(ทักถูกลูกหลาน หมายถึง ความเชื่อว่าผีทัก หรือตักเตือน
ถ้าถูกลูกหลานประพடுத்தก็ไม่ถูกต้องก็สาปแช่ง)

(๔) **เทวดา** ความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาอารักษ์ มักปรากฏใน
วรรณกรรมทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ เช่น เรื่องในพิธีกรรมอัญเชิญ
เทวดามารับเครื่องสังเวย และมาช่วยคุ้มครองรักษา รวมทั้งเทวดาเสด็จ
มาอนุเคราะห์คนที่ตกทุกข์ได้ยาก ดังตัวอย่างวรรณกรรมเรื่อง *จันทาคาด*
ตอนพระอินทร์และพระวิษณุกรรม (ในคำกาพย์เขียนเป็น เพชรลูกกัน)
ลงไปช่วยจันทาคาดและสุริยาคาดซึ่งกำลังตระกำลำบาก เทวดาสององค์
ต่างแปลงองค์เป็นงูเห่าและพังพอนเข้าต่อสู้กัน ตัวหนึ่งตายก็อาศัย
เปลือกไม้วิเศษฟื้นคืนชีพ ในที่สุดสองพี่น้องได้รับของวิเศษนี้จากเทวดา

เมื่อนั้นท้าวอินทา	มีบัญชาด้วยเร็วพลัน
ชวนเพชหลูกัน	เหาะลงมามีทันนาน
ตรงหน้าเจ้าสองรา	แปลงกายทำวมขวาน
เป็นงูเห่าตัวการ	อันมีฤทธิ์รอน
พระเพชหลูกัน	แปลงกายนั้นเป็นพังพอน
ล่าแดงฤทธิ์รอน	เข้าต่อสู้กับงูร้าย

ฯลฯ

ความเชื่อเรื่องเวทदानี้ยังปรากฏในศิลปะการแสดงต่างๆ เช่น หนังตะลุง คือเมื่อเริ่มต้นการแสดง นายหนังจะออกรูปพระอิศวรทรงโคอุศุภราช ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ออกรูปโค แสดงว่าศาสนาฮินดูมีอิทธิพลทางความเชื่อของชาวใต้มานานแล้ว

๑.๒.๑.๒ ไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ หมายถึง ลัทธิเนื่องด้วยเวทมนตร์คาถาและวิทยาคม ไสยศาสตร์อาจนำไปใช้ในทางสร้างสรรค์หรือทำลาย วรรณกรรมภาคใต้มักกล่าวถึงการทำยาเสน่ห์ เช่น นางกาไวยในเรื่อง พระวรวงศ์ ให้ยายเฒ่าสุเมณฑาทำยาเสน่ห์เพื่อให้ท้าววงศาหลงใหลตนเองซึ่งเป็นมเหสีรอง และเกลียดชังนางวงศ์สุริยามเหสีเอก พร้อมกับขับไล่โอรสทั้งสองของนางวงศ์สุริยาออกจากเมือง เหตุการณ์นี้เป็นที่ประทับใจของชาวใต้ จึงนำไปขับร้องเป็นเพลงกล่อมเด็กหลายเพลง เช่น

กาไวเหอ	ทำให้ท้าวโทมาไหลหลง
ทำเสน่ห์และยาแฝง	โรยลงขันน้ำขามเสวย
หมากจีบและพลุจีบ	ลงยันต์พันกลีบพูนหัวเอ๋ย
ขี้ผึ้งยาผงนางทรมเซย	สืปากท้าววงศาเหอ

ไสยศาสตร์นำไปใช้สร้างสรรค์เพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เช่น วรรณกรรมเรื่อง *จันทาคาด* *จันทาคาด*หรือพระโพธิสัตว์ช่วยเหลือนางพรหมจารีและกองทัพของนางให้รอดพ้นอันตราย จากกองทัพศัตรูที่กำลังล้อมหนเข้ามาด้วยการใช้คาถาอาคม *จันทาคาด*บอกให้นางพรหมจารีและบริวารใช้น้ำลายทานยันต์ตา จึงสามารถมองเห็นข้าศึกขณะเดียวกันนางพรหมจารีก็ใช้เวทมนตร์กำบังตนและบริวารด้วยดังคำกาพย์บรรยายว่า

พระโพธิสัตว์เจ้า	พระองค์จึงเอา	เซพะนั้นมา
ทาพระเนตรนาง	ทั้งซ้ายทั้งขวา	แสนนางกัลยา
ฝ่ายนางกษัตริ	ครั้นเห็นถนัด	จึงได้สำคัญ
ฝ่ายองค์อัคเรศ	อ่านเวทด้วยพลัน	กำบังนางนั้น
		ทั้งแสนกัลยา

๑.๒.๑.๓ ความเชื่อโหราศาสตร์

ความเชื่อนี้เกี่ยวกับการพยากรณ์โดยอาศัยการโคจรของดวงดาวเป็นหลัก รวมทั้งการดูฤกษ์ยาม ตัวอย่างวรรณกรรมเรื่อง *นายตัน* ตอนมารดานายตันขอความช่วยเหลือจากยายอี่ เพื่อไปสู่หานางไรหรือนางรี้งไร ธิดานางทองสา มารดานายตันอ้างคำพยากรณ์ของหมอดูดังนี้

คู่ขึ้นวันคืน ตำราตาขึ้น แกทหายว่าดี
ศุกร์เก้าค่านัน ขยันลีนดี จิงว่ายายดี ลักทีแม่คุณ

เมื่อยายอีทำหน้าที่เรียบร้อยแล้ว ต่างกำหนดวันแต่งงาน ดังนี้

เดือนหกขึ้นเก้าค่ำ วันจะทำมงคลการ
จักดูท่านสมภาร ถ้าไม่ได้จะให้ข่าว

๑.๒.๑.๔ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวใต้มีความเชื่อหลายประการ เช่น ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม สวรรค์นรก บุญเพสันนิวาส และความเชื่อที่ว่าความทุกข์เกิดจากการพลัดพราก ความเชื่อดังกล่าวนี้นปรากฏในวรรณกรรมภาคใต้หลายเรื่อง

(๑) **กฎแห่งกรรม** เนื้อหาในวรรณกรรมมักเล่าถึงตัวละครมีพฤติกรรมในทางดีหรือทางร้าย เมื่อประสบชะตากรรมมักอ้างถึงกรรมในชาติภพก่อน เช่น เรื่อง พระรถเมรีคำกาพย์ กล่าวถึงกฎแห่งกรรมของนางสิบสองที่ทำไว้ในอดีตชาติ เช่น ทำไมนางจึงกินเนื้อลูกหลานตนเอง

นางเห็นรูปร่างได้ดี	รูปทรวดทรง
เทวียบไม่ไผ่	
เห็นรูลงไปในรู	โก้เรียกกันจู้
พวกหญิงวิ่งพรูเข้าไป	
ซุกเอาดินมาไว้	ถมปากรูไว้
มิให้รูรัยขึ้นมา	
รูอยู่ในรูเสดสา	อดน้ำอดท่า
อดทั้งอดปลาช้านาน	
นอนพดงอดอาหาร	เวทนาช้านาน
ส่งสารงูกินลูกเอง	
เวรสร้างมาแต่เครง	นางกินลูกเอง
เพราะกรรมนางได้ทำมา	

(โก้ = ตะโกน, จู้ = เสียงจาวโง่, เสดสา = ลำบากอย่างยิ่ง,
พด = ขดตัว, เครง หรือ เพรง = ในอดีต บางถิ่นมีคำว่า อยู่เครง =
เดี๋ยวนี้)

(๒) **สวรรณกร** เนื้อหาในวรรณกรรมมักพรรณนาถึง
สวรรณสำหรับผู้ประกอบกรรมดี และนรกสำหรับผู้ประกอบกรรมชั่ว
ดังเรื่อง *สุบินคำภีร์* มีการพรรณนาขุมนรกที่นางสุภาคิมารดาของสุบิน
ไปทบทวนทรมานดังนี้

ตั้งแปดซุมใหญ่ ถัดถัดกันไป แลเหมือนบั้งนา
 ลึกกว้างต่างกัน ตันยาวแนหนา จะแยกพรรณนา ละซุมกล่าวถวาย
 สัญชีพนรานั้น กว้างลึกสากรรจ์ หำร้อยโยชน์ปลาย
 ฝูงสัตว์เสวยทุกข์ เพลิงลุกเผากาย เวียนเกิดเวียนตาย ถ้วนหำร้อยปี
 (บั้งนา = ลักษณะนามของนา หมายถึง นาแต่ละแปลง)

ในเรื่อง พระมัลลย์คำกาพย์ กวีพรรณนาจากสวรรค์ไว้อย่าง
 ละเอียดพิสดาร เช่น กล่าวถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไว้ตอนหนึ่ง ดังนี้

แสงแก้วเรืองเคียรดาษ	ทั่วอากาศเมืองสวรรค์
ศุภพระอาทิตย์และพระจันทร์	อันรัศมีรุ่งเรืองฉาย
लगนางเปล่งเสียงขับ	लगนางจับระบำถวาย
लगนางดีดพิณถวาย	ดุริยดนตรีเหมาะเอาใจ
กลิ่นหอมหอมตระหลบ	ทั่วพิภพทั่วหัดสนั่น
เสียงเสนาะเพราะเหลือใจ	ด้วยเสียงดุริยางคดนตรี

(๓) **บุพเพสันนิวาส** หมายถึง ตัวละครชายหญิงใน
 วรรณกรรมได้แต่งงานและร่วมทุกข์สุขด้วยกัน เพราะเชื่อกันว่าชาติก่อน
 เคยร่วมชีวิตกันมา ดังวรรณกรรมเรื่อง พระวรวงศ์ แม่พระวรวงศ์ถูก
 เศรษฐีโลภันกล่าวหาว่าเป็นโจรขโมยหัวแหวน แต่นางการวิจิตาเศรษฐี
 โลภันเชื่อมั่นว่าพระวรวงศ์เป็นผู้บริสุทธิ์ นางพยายามช่วยเหลือคนรักมา
 โดยตลอด ถึงแม้ถูกบิดาทำโทษก็ตาม ความสงสารชายหญิงคู่นี้ชาวใต้
 นำไปร้องเป็นเพลงกล่อมเด็กหลายบท เช่น

ครีون้องเหอ	ครีอน้องคารวี
ถูกทุบถูกตี	เพราะพระศรีวรวงศ์
เขาพาไปถาม	นางงามเจ้าตามไปส่ง
เพราะพระศรีวรวงศ์	คู่สร้างสมภารกันเหอ
(ครีอ = คีอ)	

(๔) ความทุกข์จากการพลัดพราก ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาข้อนี้ปรากฏในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น ตัวละครสำคัญชายหญิงเดินทางอาศัยเรือแพมาด้วยกัน ต่อมาเกิดพายุจนเรืออับปาง ตัวละครต่างพลัดพรากจากกัน ดังเช่นวรรณกรรมเรื่อง *จันทาคาด* ตอนนางเทวธิดาสังคาและจันทาคาดเรืออับปาง ต่างพลัดพรากจากกันในทะเลดังคำกาพย์ตอนหนึ่งพรรณนาว่า

ลมกล้ากว่ากล้านัก	เสากระโห่งหักลงมิช้า
สายฟ้าฟาดลงมา	ต้องนาวาแตกทำสาย
กระดานแตกกระหม	เกตราจมลงโดยหมาย
ฝูงคนลื่นทั้งหลาย	นั่นเป็นเหยื่อแก่เต่าปลา
สองเจ้าพากันว่าย	มาตามสายชลธารา
กระดานนั้นลอยมา	คว่ำเขาได้ไม่ทันนาน
ค่อยได้ผ่อนหายใจ	คลื่นซัดไปตามชลธาร
ด้วยกรรมทำมานาน	จะให้เจ้ามาพัดกัน

(๕) การสะสมบุญเพื่อชาติหน้า ความเชื่อเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาข้อนี้ปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์หลายเรื่อง เช่น การตั้งปณิธานของกวีรจนา ผู้คัดลอกและผู้สร้างหนังสือ ต่างหวังอุทิศ กำลังกาย กำลังใจ และกำลังความคิด เพื่ออธิษฐานสงฆ์ให้เกิดในชาติภพที่สูงขึ้น โดยมุ่งสวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ หรือเกิดทันยุคพระศรีอารีย์ ดังตัวอย่างบทกวีต่อไปนี้

ข้าขอเขียนไว้ ธรรมานี้ไว้ ไว้ให้แจ้งใจ
 สวดแล้วเร่งจำ คิดรำพึงใน ให้พ้นจากภัย แห่งห้องนฤพาน
 วิชาภยากร้าย อย่าได้พะพาน ข้าขอให้ทัน
 องค์พระศรีอารีย์ ขอแพ้แก่พระ ชนแถมาร ทันพระศรีอารีย์
 หม่อมราชพ่าย

(พระสุธน-นางมโนห์ราคำกาพย์)

๑.๒.๒ ประเพณีพื้นบ้าน

ประเพณีพื้นบ้านนั้นหมายถึงกิจกรรมที่ชาวบ้านนิยมสืบทอดกันมาจนเป็นแบบแผนปฏิบัติ และเนื่องจากชาวไทยมีทั้งกลุ่มไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน จึงมีประเพณีแตกต่างกัน

๑.๒.๒.๑ ประเพณีพื้นบ้านไทยพุทธ

ประเพณีพื้นบ้านไทยพุทธมีหลากหลาย เช่น ประเพณีทำบุญสงกรานต์ (วันว่าง) ทำบุญเดือนสิบ (วันรับและส่งตายาย) ทำบุญเดือนสิบเอ็ด (วันลากพระ) ฯลฯ

(๑) ประเพณีทำบุญสงกรานต์ (วันว่าง) หรือวันขึ้นปีใหม่ไทย

โดยนับเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของปี คือเริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน วันที่ ๑๔ เมษายน เรียกว่า วันว่าง บางถิ่นเรียกวันสงกรานต์ ทั้ง ๓ วันว่าวันว่าง หมายถึง วันที่โลกมนุษย์ว่างจากเทวดา เพราะเทวดาทุกองค์เข้าประชุมสันนิบาตบนสวรรค์ ช่วงนี้มนุษย์ต้องระมัดระวังเพราะไม่มีเทวดาคุ้มครอง จึงหยุดประกอบภารกิจ แม้แต่ครกและสากตำข้าวก็ต้องแช่น้ำทำความสะอาด จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “วันแช่ครกแช่สาก” ด้วย

เมื่อว่างจากภารกิจแล้ว ชาวใต้จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่ สวยงาม นำอาหารไปถวายพระภิกษุ ร่วมสวดมนต์ รับประทานอาหาร เมื่อถวายอาหารแล้วก็นิมนต์พระภิกษุสวดบังสุกุลกระดูกบรรพบุรุษ ส่วนกิจกรรมที่ชาดมิได้ คือ พิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูป รดน้ำพระภิกษุ และผู้เฒ่าผู้แก่ เรียกว่า “สระหัววันว่าง” หรือ “ขึ้นเบญจารถน้ำ” (เบญจา หมายถึงเตียงสำหรับผู้อาวูโส้) เพื่อให้ลูกหลานรดน้ำ)

กิจกรรมสนุกสนานที่เล่นกันในวันสงกรานต์หรือวันว่างมีหลายอย่าง เช่น เล่นยิงส่บ้า แข่งฟ่งเรือ (คล้ายฟ่งแหลนโดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นรูปเรือ สำหรับฟ่งไปโดยแรง) โยนหลุม (ทอยตรอก) มอญซ่อนผ้า เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง กิจกรรมบันเทิงในวันว่าง คือ การขับเพลงบอก โดยพ่อเพลงและลูกคู่ร้องเพลงบอกไปตามหมู่บ้าน เจ้าของบ้านต่างต้อนรับอย่างดี เนื้อเพลงบอกส่วนใหญ่บอกกล่าวเกี่ยวกับวันสงกรานต์ เช่น ปีนี้นางสงกรานต์ชื่ออะไร สวยอะไร ทรงพาหะอะไร และนาคให้น้ำกี่ตัว คำว่าเพลงบอกคือการบอก หรือการประกาศข่าวสารวัน

สงกรานต์ อีกความหมายหนึ่ง หมายถึงกระบอกไม้ไผ่บรรจุน้ำมนตร์ ที่คณะเพลงบอกนำน้ำมนตร์นั้นไปประพรมให้บ้านต่างๆ เกิดสิริมงคลต้อนรับปีใหม่ไทย

มีการตั้งร้านปรตและชิงปรตในงานบุญเดือนสิบ

(๒) ประเพณี
วันสารทเดือนสิบ (วันรับและ
ส่งตายาย) เป็นวันรวมญาติ
เพื่อทำบุญระลึกถึงบรรพบุรุษ
ซึ่งชาวใต้เรียก “ตายาย” มีความเชื่อจากคติปุพพเปตพลี
ในพุทธศาสนาว่า ช่วงวันแรม
๑ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันรับตา
ยาย ถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน
๑๐ จะเป็นวันส่งตายาย ใน
ระยะเวลา ๑๕ วันที่ตายายมา
อยู่กับลูกหลาน ลูกหลานต้อง
จัดบ้านเรือนให้สะอาดเรียบร้อย
และพุดจาไฟระเระ ไม่ทะเลาะ
เบาะแว้งกัน การแต่งกายก็ให้
สวยงาม เพื่อให้ตายายได้ชื่นชม

ก่อนวันทำบุญส่งตายาย ๓-๔ วัน ลูกหลานจะช่วยกันทำขนมเดือนสิบ เช่น ขนมลา (แทนเสื้อผ้า) ขนมข้าวพอง (แทนแพให้ตายายข้ามน้ำ) ขนมกง (แทนเครื่องประดับ) ขนมสะบ้า (แทนลูกสะบ้าไว้เล่นวันสงกรานต์) ขนมดีซำ (แทนเงินเบี้ยไว้ใช้จ่าย) ปัจจุบันขนมต่างๆ มีขายในตลาดภาคใต้เมื่อถึงวันทำบุญเดือนสิบ

ลูกหลานจัดเตรียมอาหารแห้ง เครื่องปรุง อาหาร และข้าวของเครื่องใช้สำหรับให้ตายายนำไปใช้ โดยจัดลงสำหรับ ภาษาถิ่นใต้เรียกว่า “หมัรับ” บางถิ่นเรียกว่า “จาด” หมายถึงกระจาด เมื่อถึงวันส่งตายายมีการยกหมัรับไปทำพิธีที่วัด บางถิ่นมีการแห่หมัรับ ประทศหมัรับ กันครึกครื้น

เมื่อถวายภัตตาหารภิกษุสงฆ์แล้ว จะมีการตั้งเปรต โดยวางขนมเนยบนหลา (ศาลา) เปรต หรือร้านเปรต พร้อมกับผูกโยงสายสิญจน์จากพระสงฆ์มาที่หลาเปรต เมื่อพระสงฆ์สวดบังสุกุลเสร็จเด็กๆ จะสนุกกับการ “ชิงเปรต” หรือแย่งอาหาร ซึ่งเมื่อได้มาแล้วก็ถือเสมือนได้พรจากตายายนั่นเอง

(๓) ประเพณีทำบุญเดือนสิบเอ็ด (วันลากพระ) พระดังกล่าวคือพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร หรือ ปางคันธารราษฎร์ (ปางขอฝน) ประเพณีนี้จัดขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ คือหลังจากวันออกพรรษา ๑ วัน โดยนำพระประดิษฐานบนบุษบก ซึ่งชาวใต้เรียกนมพระ (พนมพระ) ต่างแต่งรถ เรือ หรือล้อเลื่อนอย่างสวยงาม ส่วนมากแกะสลักเป็นรูปพญานาคและลวดลายไทยอย่างวิจิตรบรรจง

ตามพุทธประวัติกล่าวว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา แล้วเสด็จกลับมา

สู่มนุษยโลก ณ นครสังกัสสะ โดยเสด็จมาตามบันไดแก้วตามที่
 พระอินทร์นิรมิต เมืองชัยเทพยดาเสด็จมาตามบันไดนาค และเมืองชาว
 พระพรหมเสด็จมาตามบันไดเงิน เช้าตรู่วันนั้นตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน
 ๑๑ พุทธบริษัทต่างทำบุญตักบาตรกันอย่างล้นหลาม ชาวภาคกลางเรียกว่า
 ตักบาตรเทโว หรือตักบาตรเทโวโรหณะ เนื่องจากชาวนครสังกัสสะ
 จำนวนมากไม่สามารถเข้าไปใกล้พระพุทธองค์ จึงห่อภัตตาหารด้วยใบไม้
 ยื่นต่อกันบ้าง โยนต่อกันบ้าง จึงเป็นที่มาของข้าวเหนียวห่อด้วยใบไม้
 เช่นใบจากหรือใบเตย จึงเรียกว่า “ข้าวต้มลูกโยน” ซึ่งชาวใต้เรียกว่า
 “หนมต้ม” หรือ “ต้ม” เป็นข้าวเหนียวห่อด้วยใบกะป้อเป็นรูปสามเหลี่ยม
 ชาวใต้ใช้ศิลปะม้วนขดปลายใบกะป้อขึ้นรูปมุมแรกสำหรับยึดข้าวเหนียว
 และรู้วิธีการพันห่อและสอดปลายโคนใบและดึงปลายให้รัดแน่นได้
 รูปทรงสามเหลี่ยม เรียกว่า “แทงต้ม” ดังบทเพลงร้องเรือหรือเพลง
 กล่อมเด็กภาคใต้ที่ว่า

พี่ไปเหอ	ไปบ้านห้วนอนสักเดียว
ไปซื้อสารเหนียว	แทงต้มลากพระ
โกกโกกแพงแพง	แม่อีแดงกะไม้ละ
แทงต้มลากพระ	ไม้ละสักหนเดียว
(ห้วนอน = ทิศใต้)	

ถิ่นภาคใต้ซึ่งอยู่ริมน้ำ ชาวใต้จะจัดลากพระทางน้ำ ถ้าอยู่
 บนบกไกลลำน้ำ ก็จัดลากไปตามถนนหนทาง โดยตกแต่งรถหรือ
 ล้อเลื่อนเป็นรูปเรือพระ

ก่อนวันลากจะได้ยินเสียง “คุมโพน” หรือเสียงโพน (กลองขนาดใหญ่ซึ่งหนึ่งสองหน้า) ดังเป็นจังหวะมาจากวัดต่างๆ เพื่อบอกให้ทุกคนเตรียมลากพระ

ในวันลากพระ ชาวบ้านมีเกมสนุกสนาน เช่น ชัดหลุด หรือขว้างปาโคลนเข้าหากัน แข่งตีโพน แข่งชัลดัม แข่งเรือ ร้องเพลงเรือ เป็นต้น

๑.๒.๒.๒ ประเพณีพื้นบ้านชาวไทยมุสลิม

ศาสนาอิสลามเข้ามาสู่ดินแดนหัวเมืองมลายูตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชุมชนสำคัญของหัวเมืองมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม คือ ปัตตานีและมะละกา เดิมชาวพื้นเมืองแถบนี้มีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ภูตผีเทวดา เมื่อความเชื่อทางศาสนาจากอินเดียเผยแพร่เข้ามา จึงค่อยมีการนับถือศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธนิกายมหายาน ต่อมาศาสนาอิสลามเผยแพร่มาสู่ปัตตานีและหัวเมืองใกล้เคียง เจ้าเมืองและประชาชนก็ได้เข้ารับเป็นมุสลิม ปัจจุบันจังหวัดชายแดนภาคใต้มีจำนวนไทยมุสลิมไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๗๐ ของประชาชนทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นมุสลิมนิกายสุหนี่

ประเพณีชาวไทยมุสลิมที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันมีหลายอย่าง เช่น ประเพณีเกี่ยวกับวันสำคัญต่างๆ ตัวอย่างเช่น วันปอซอ (วันถือศีลอด) วันฮารีรายอ วันเมาลิด และวันอาชูรอ เป็นต้น

(๑) วันปอซอ (วันถือศีลอด) ชาวมุสลิมคนเดียวกันเป็นทั้งนักบวชและฆราวาส ดังนั้นปีหนึ่งๆ ต้องถือศีลอดหนึ่งเดือนเต็ม เดือนที่ถือศีลอดมีชื่อตามภาษาอาหรับว่า “รอมฎอน” ซึ่งเป็นเดือน ๙ ตาม

ปฏิทินอาหารับโดยนับเดือนทางจันทรคติ การถือศีลอดต้องถือตลอดวัน เริ่มตั้งแต่รุ่งสางจนตะวันตก วิธีปฏิบัติคือ รับประทานอาหารเช้าก่อนเวลา ๐๔.๓๐ น. หลังจากนั้นต้องอดอาหารทุกชนิด และต้องระมัดระวังมิให้สิ่งใดๆ เข้าไปในทวารต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งได้แก่ ทวารหนัก ทวารเบา และปาก

การถือศีลอดนั้นยกเว้นเฉพาะหญิงมีครรภ์ เด็ก คนเจ็บ คนชรา และคนเดินทาง สำหรับคนเดินทางต้องถือศีลอดในเวลาอื่นชดเชย

ผู้ถือศีลอดต้องสำรวมตนอย่างเคร่งครัด ระวังจิตใจมิให้ฟุ้งซ่าน ปฏิบัติแต่สิ่งดีงาม การถือศีลอดสอนให้คนรำลึกถึงความรู้สึกว่าเป็นคนใด ทำให้เห็นใจเพื่อนมนุษย์โดยเฉพาะคนยากจน

(๒) วันฮารีรายอปอซอ หมายถึง วันสำคัญของการละศีลอด ชื่อวันดังกล่าวนี้เป็นคำมลายู ฮารี = วัน รายอ = สำคัญ หรือ คนสำคัญเช่นราชา ปอซอ = ถือศีลอด

วันสิ้นสุดแห่งการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน มุสลิมจะดูตำแหน่งดวงจันทร์เป็นสำคัญ เพราะยึดถือตามจันทรคติ ตามปกติก่อนวันฮารีรายอปอซอ ๑ วัน ชาวบ้านมักทำข้าวต้มผัดห่อใบกะพ้อเอาไว้สำหรับเลี้ยงและแจกจ่ายเพื่อนบ้านในช่วงกลางคืนก่อนวันฮารีรายอ และในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น นอกจากนี้ยังทำนาซิดาหมัง (คล้ายข้าวมัน) ขนมหิน หรืออาหารอื่นๆ เมื่อถึงเวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. พวกกันไปที่มัสยิดหรือสุเหร่าเพื่อทำละหมาดเคารพพระผู้เป็นเจ้า เสร็จแล้วไปเยี่ยมกุโบร์ (สุสาน) ทำความสะอาดกุโบร์และอ่านพระคัมภีร์แผ่ผลบุญแก่ผู้ตาย ในวันนี้จะมีการเยี่ยมเยียนกันระหว่างญาติมิตรและให้อภัยซึ่งกันและกัน

(๓) วันเมาลิต คำว่า “เมาลิต” เป็นภาษาอาหรับ หมายถึง วันประสูติของท่านนบี มุฮัมมัด ตรงกับวันจันทร์ที่ ๑๒ เดือนรอบีอุลเอาวัล (ประมาณวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๑๑๑๓) ณ นครเมกกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย

ในวันนี้มีการทำบุญเลี้ยงกันที่บ้านหรือที่มัสยิด และกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณของท่านนบี มุฮัมมัด พร้อมกับอ่านดุอาขอพรพระองค์อัลเลาะห์

ปัจจุบันมีการจัดวันเมาลิตรวมกันเป็นระดับตำบล อำเภอ หรือจังหวัด เรียกว่างานเมาลิตกลาง มีการประกวดการอ่านพระคัมภีร์ อัลกุรอานและแสดงปาฐกถาธรรม กล่าวถึงผลงานและคุณธรรมของท่านนบี มุฮัมมัด

(๔) วันอาซุร ตรงกับวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือนมาฮารอม เป็นวันที่ท่านนบี มุฮัมมัด คুমพรรคพวกเดินทางและเกิดขาดแคลนอาหารบริโภค ท่านจึงขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านและพรรคพวกให้ทำอาหารมาร่วมรับประทาน ใครมีอะไรก็นำมาร่วมปรุง เช่น ข้าวสาร เนื้อ กุ้ง พักทอง ฯลฯ กวนเป็นขนม เรียกว่า “อาซุร” เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ข้าวบูบ์” แล้วแจกจ่ายกันกิน ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงวันอาซุร ชาวมุสลิมจะร่วมมือกวนขนมดังกล่าว

๑.๒.๒.๓ ประเพณีพื้นบ้านชาวไทยเชื้อสายจีน

ชาวจีนเดินทางสู่ภาคใต้มานานแล้ว โดยใช้เรือสำเภาซึ่งอาศัยลมมรสุมมาแวะพักขนถ่ายสินค้าตามเมืองท่า เช่น ไซยา

(สุราษฎร์ธานี) กันตัง (ตรัง) บ่อียง (สงขลา) ภูเก็ต ปัตตานี รวมทั้งหัวเมืองมลายู เช่น เกดะห์ (ไทรบุรี) เกะหมาก (ปีนัง)

ชาวจีนส่วนใหญ่ที่เดินทางสู่ภาคใต้มาจากมณฑลฮกเกี้ยน และมณฑลกว่างตุง ถ้าจำแนกตามภาษาพูดมี ๕ กลุ่ม ได้แก่ เต้จิ๋ว (มีจำนวนมากที่สุด) กวางตุง ฮกเกี้ยน ไหหลำ และแคะ

ชาวจีนมีความขยัน อดทน เมื่อมาอยู่ที่ภาคใต้เริ่มต้นด้วยงานกรรมกร เช่น งานสร้างทางรถไฟสายใต้ งานเหมืองแร่ ทำโป๊ะจับปลา และค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ในที่สุดร่ำรวยยกฐานะเป็นเจ้าสัวและแต่งงานกับหญิงไทย มีลูกหลานสืบเชื้อสายเป็นปึกแผ่นมาจนทุกวันนี้ บางตระกูลรับราชการได้รับแต่งตั้งเป็นถึงเจ้าเมือง ตัวอย่างตระกูล ณ ระนอง และตระกูล ณ สงขลา เป็นต้น

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แสดงถึงความเชื่อของชาวจีน

ชาวไทยเชื้อสายจีนมีความเชื่อและศรัทธาตามลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน โดยยึดถือแบบแผน ขนบธรรมเนียม และวิธีปฏิบัติตามบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด มีประเพณี ต่างๆ เช่น ประเพณีถือศีลกินเจ ประเพณีตรุษจีน และประเพณีชิงเม้ง

(๑) ประเพณีถือศีลกินเจ เป็นประเพณีที่แพร่หลายเข้ามา โดยชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งในภาคใต้ แล้วพวกแต้จิ๋ว ก็รับประเพณีนี้มาจากพวกฮกเกี้ยนอีกทอดหนึ่ง การกินเจจะเริ่มตั้งแต่วันที่ขึ้น ๑ ค่ำ จนถึงวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ ตามปฏิทินจีน พิธีนี้มุ่งบูชา ดาวนพเคราะห์ ๙ ดวง หรือเทพเจ้า ๙ องค์ ซึ่งผลัดเปลี่ยนลงมาตรวจ โลกมนุษย์ทั้งกลางวันและกลางคืน

ตอนเช้าเมื่อเริ่มพิธีจะมีการยกเสาเต็งโก (เรียกตามสำเนียง ฮกเกี้ยนว่า คีเต็งโก) ไว้หน้าศาลเจ้า เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณเทพเจ้า ลิงสถิต กระทั่งเที่ยงคืนจึงอัญเชิญยกอ่องฮ้องเต้และกิวอ่องไต้เต้ (ผู้เป็นใหญ่ทั้ง ๙) มาเป็นประธานในพิธี ชาวบ้านเรียกว่าพิธีรับพระ ซึ่ง เป็นพิธีสำคัญในการถือศีลกินเจ จากนั้นจึงเริ่มพิธีด้วยการจุดตะเกียง น้ำมันมะพร้าวที่แท่นบูชา และแขวนตะเกียงห้อยโคม ๙ ดวงไว้บนเสา เต็งโก

กำหนดวันพระโปรดสาธุชนผู้มีจิตศรัทธา เรียกว่า วันพระ ออกเที่ยว มีการแสดงอภินิหารทำร้ายร่างกายด้วยวิธีต่างๆ ของพระกับ ม้าทรง ในวันพระออกเที่ยวนี้ ตามบ้านเรือนจะจัดตั้งโต๊ะบูชาและจุด ประทัดต้อนรับ ที่สำคัญคือมีพิธีลุยไฟ โดยเชื่อว่ากองไฟนั้นศักดิ์สิทธิ์ แสดงอิทธิฤทธิ์บังคับไฟไม่ให้ร้อน

เทศกาลถือศีลกินเจมีขบวนแห่เป็นทิวแถวประดับอาภรณ์
สวยงาม เสียงกลอง เสียงม้ล่อ (เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง เป็นแผ่นโลหะ
ตีให้เกิดเสียงดัง) และเสียงประทัดดังกึกก้อง พระในร่างทรงร่วมพิธีลุยไฟ
แสดงอภินิหารระทึกใจ

พิธีลุยไฟในประเพณีถือศีลกินเจ

(๒) ประเพณีตรุษจีน เป็นวันฉลองปีใหม่ของจีน ตรงกับวันที่ ๑ เดือน ๑ ตามปฏิทินจีน หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ หรือต้นเดือนมีนาคมของไทย ก่อนวันตรุษจีน มีการทำความสะอาดตกแต่งบ้านเรือน ถัดมาเป็นวันจ่ายเพื่อซื้อข้าวของมาประกอบพิธี

วันสำคัญคือวันไหว้ หรือเซ่นไหว้เทพเจ้า ศาลเจ้าที่ และวิญญาณบรรพบุรุษ ของเซ่นไหว้ประกอบด้วยอาหารคาว เช่น ไก่ทั้งตัว หมู บะหมี่ อาหารหวาน เช่น ขนมเซ่ง ขนมเปี๊ยะใหญ่ ขนมถ้วยฟู ขนมเทียน ผลไม้ เช่น ส้มจีน กล้วยหอม รวมทั้งน้ำชา ช่วงบ่ายของวันไหว้เป็นการเลี้ยงฉลองสังสรรค์ระหว่างญาติมิตร มีการแจกซองแดงบรรจุธนบัตร (อั่งเปา) และส่งของกำนัลแก่กัน รุ่งขึ้นเป็นวันท่องเที่ยวและหยุดพักผ่อน

(๓) ประเพณีเซ็งเม้ง เป็นเทศกาลเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษที่หลุมฝังศพ และทำความสะอาดตกแต่งบริเวณหลุมศพ (ฮวงซุ้ย) ให้สวยงาม ตรงกับวันที่ ๕ เดือน ๓ ตามปฏิทินจีน หรือตรงกับวันที่ ๕ เมษายนของทุกปี ประเพณีเซ็งเม้งแสดงออกถึงความกตัญญูระลึกถึงพระคุณบรรพบุรุษ

วันเซ็งเม้งลูกหลานนำอาหารไปเซ่นไหว้ที่หลุมศพ อาหารคาว เช่น หมูสามชั้นหนึ่ง เบ็ดหรือไก่นึ่งทั้งตัว ผัดหมี่ลิ้ว ไก่ต้มย้อมสีแดง อาหารหวาน เช่น ขนมถ้วยฟู ผลไม้ เช่น กล้วยหอม ส้ม องุ่น ฯลฯ เครื่องดื่ม เช่น น้ำชา สุรา

เมื่อจัดของเซ่นไหว้เรียบร้อยแล้ว หัวหน้าครอบครัวจะจุดธูปไหว้บรรพบุรุษ เผากระดาษเงินกระดาษทอง เงินกงเต็ก และจุดประทัดเป็นขั้นสุดท้าย

การศึกษาเพื่อรู้หนังสือนั้น มีทั้งการเรียนอักษรไทยและอักษรขอม โดยเฉพาะอักษรขอม มีทั้งอักษรขอมภาษาไทยและอักษรขอมภาษาบาลี ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระธรรมบทในใบลานที่จารด้วยอักษรขอม

ส่วนเด็กไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มักเรียนหนังสือที่บ้านหรือปอเนาะ โดยฝึกการเขียนและอ่านอักษรยาวี ภาษามลายู ภาษาอาหรับ และการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน รวมทั้งศึกษาความรู้ศาสนาอิสลามจากโต๊ะครู

๑.๓.๒ การศึกษาเพื่อเป็นช่างฝีมือและความรู้ต่างๆ

การสืบทอดความรู้ด้านงานช่างฝีมือ มักสอนหรือถ่ายทอดกันในกลุ่มอาชีพเดียวกันหรือในครอบครัวเดียวกัน ช่างฝีมือมีหลายประเภท เช่น ช่างถม ช่างปั้น ช่างกลึง ช่างแกะสลัก ช่างแทงหยวก ช่างทำกรงนกเขา ช่างต่อเรือ ช่างสานเสื่อ แต่ละท้องถิ่นมีกลุ่มช่างเป็นที่รู้จัก เช่น ช่างถม (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ช่างทอผ้าเกาะยอ (จังหวัดสงขลา) ช่างทอผ้าพุมเรียง (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) ช่างทอผ้านาหมื่นศรี (จังหวัดตรัง) ช่างต่อเรือกอกและช่างทำกรงนกเขา (จังหวัดปัตตานีและนราธิวาส)

วัดหรือสำนักบางถิ่นยังเปิดสอนโหราศาสตร์ คาถาอาคม การต่อสู้ป้องกันตัว การศึกษาธรรมะ มีผู้สนใจเรียนกันจำนวนมาก ดังตัวอย่างสำนักที่มีชื่อเสียงของนครศรีธรรมราช สมัยอยุธยาตอนกลาง คือสำนักพระครูกาเดิม วัดเสมาเมือง ซึ่งมีความเป็นเลิศทางสอนพระปริยัติธรรม ปรากฏว่าหลวงพ่อดวงแหวนบ่นน้ำทะเลจืดครั้งเป็นสามเณร ก็ยังไปศึกษาเล่าเรียนและอุปสมบท ณ สำนักนี้ ถัดมาคือสำนักเขาอ้อ เมืองพัทลุง

ส่วนทางจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครั่งอดีตมีเมืองตานีหรือปัตตานี เป็นเมืองใหญ่ เป็นเมืองท่า และเป็นศูนย์การศึกษาของมุสลิม ปอเนาะ หรือเอกชนสอนศาสนาอิสลามก็เปิดสอนที่นี่เป็นแห่งแรก ผู้มีความรู้หรือ อุลมะฮฺชาวปัตตานีเป็นที่รู้จักของโลกมุสลิม เช่น ชยค อะหมัด อัล - ปะฎอนี คนแรกที่วางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับตัวอักษรยาวีให้ได้มาตรฐานและ ใช้เขียนอ่านมาจนทุกวันนี้ ส่วนงานสืบทอดช่างฝีมือและวิชาอื่นๆ ก็เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี เช่น การทอผ้า การทำภาชนะทองเหลือง การทำกริช

การศึกษาของชาวบ้านเพื่อรู้หนังสือ และความรู้ต่างๆ เป็นปัจจัย สำคัญในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพื้นบ้าน ผู้รู้หนังสือเช่นพระภิกษุ บางรูปหรือชาวบ้านบางคนยังมีส่วนช่วยคัดลอกวรรณกรรมลงหนังสือ บุต (สมุดไทยหรือสมุดข่อย) เท่ากับเป็นการช่วยเผยแพร่งานวรรณกรรม ให้กว้างขวางขึ้น

